

УДК 811.161.2'21

DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4634.2018.144327>

Юлія Гукало, магістр факультету початкової та мистецької освіти
Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка

РОЛЬ КАЗОК ІВАНА ФРАНКА У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

У статті розкривається роль казок Івана Франка у формуванні національно-культурних цінностей учнів початкової школи. Окреслено поняття “національно-культурні цінності”, визначено національно-культурні цінності українського народу.

І. Франко спонукає до високих та шляхетних духовних запитів для молодих читачів, залучаючи дітей до сприйняття та розуміння фантастичних уявлень, надає їм багатий пізнавальний матеріал про життя природи та суспільства. Казки стають для маленького читача початковим орієнтиром для логічного осмислення життя, вони розвивають почуття гідності, любов до навколишнього середовища, гордість за свою землю, мову.

Ключові слова: національно-культурні цінності; культура; казка; літературне читання.

Лит. 8.

Yuliya Hukalo, Master Student at the Faculty of Primary and Artistic Education
Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University

THE ROLE OF IVAN FRANKO'S FAIRY TALES IN FORMATION OF NATIONAL AND CULTURAL VALUES OF STUDENTS OF PRIMARY SCHOOLS

The article deals with the tales of Ivan Franko and their role in the formation of national-cultural values of elementary school students. The concept “national-cultural values” is defined. On the basis of analysis of texts of textbooks on literary reading it is determined which qualities the fairy tales bring up to children.

Research confirms that among the spiritual values typical of Ukrainian culture, the first stage nowadays is the orientation towards the family (11%), followed by dependence on public opinion (10%). Ukrainians of the young age are optimistic about the young people (20%).

I. Franko propagates these same values in his fairy tales: goodness, truth, justice, intelligence, orientation towards the family, optimism, faith in power.

I. Franko instills the high and noble spiritual requests for young readers, involving children into the perception and comprehension of fantastic visions, gives them a wealth of cognitive material on the life of nature and society. Tales become for the little reader the initial reference point for a logical comprehension of life, they cultivate a sense of dignity; to love the environment, pride of their land, language.

Keywords: national values; a culture; a fairy tale; literary reading.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Українська нація має свою самобутню історію, глибоко гуманістичну ідеологію, власну філософію буття, оригінальну національну систему виховання. Серцевиною освіти й виховання є матеріальні та духовні надбання українського народу, тобто національні цінності. До них належать: національна психологія; національний характер і темперамент; народна мораль; етика; національний спосіб мислення; народна естетика; народна правосвідомість; національна філософія (етнософія); національний світогляд; національна ідеологія; національна свідомість і самосвідомість [7, 343]. Національно-культурні цінності українського народу можна простежити у його традиціях і звичаях, відбитих у народних піснях, прислів'ях, творах літератури, мистецтва.

Про формування національно-культурних

цінностей в учнів йдеться і в програмі для початкової школи (“Літературне читання”). За тематичним спрямуванням передбачено твори, у яких звучать мотиви любові й пошани до рідної землі, Батьківщини, мови, традицій українського та інших народів; утверджуються добро, людяність, працелюбність, честь, дружба [3].

Сьогодні учитель має багато шляхів формування національно-культурних цінностей, один із яких – читання та аналіз улюбленого жанру дітей – казок. Казка – світовий, найжиттєвіший і найбільш архаїчний жанр, із якого починається художня словесна творчість [8, 394]. Казка, гра, фантазія – животворне джерело дитячого мислення, благородних почуттів і прагнень, адже через казкові образи в свідомість дітей входить слово з його найтоншими відтінками, дитина вчиться мислити словами [9, 128]. У казках завжди перемагає добро, що дуже

важливо у вихованні дітей. Казка у ненав'язливій формі допомагає формувати основи поведінки й спілкування [4, 12].

У літературній спадщині Івана Франка помітне місце посідають саме казки. Казки І. Франка – це добірка з сюжетного фонду різних етносів найуподобаніших і найпопулярніших казок про тварин. Однак митець не калькує пратексти, а вдягає іншомовну стихію в національні шати, адаптує їх до української ментальності [8, 399], тому казки є трансляторами ідейно-образних доміант і провідних світоглядних орієнтирів нашого народу. До розважально-дидактичних казок І. Франка зараховують твори “Ріпка” (1891), “Киця” (1891), “Суд святого Миколая” (1895) та казки зі збірки “Коли ще звірі говорили” – “Осел і Лев”, “Старе добро забувається”, “Лисичка і Журавель”, “Лисичка і Рак”, “Лис і Дрозд”, “Заєць і Їжак”, “Заєць і Медвідь”, “Ворона і Гадюка”, “Лисичка-кума”, “Фарбований Лис”, “Байка про байку”. Написані первісно для власних дітей, ці твори стали скарбом для усєї тогочасної галицької дітвори. Підручники для початкової школи, зокрема “Літературне читання”, пропонують такі казки І. Франка: “Лисичка і журавель”, “Лис Микита”, “Лисичка-кума” [1; 2].

Аналіз основних досліджень і публікацій. Наукове осмислення казок І. Франка вперше здійснила в 60-тих роках минулого століття Я. Закревська, розглянувши їх у мовно-стилістичному плані. Праці Г. Сабат [8] мають на меті літературознавчий аналіз казок (особливості їхньої адаптації до україномовного ґрунту, творче осмислення, специфіку їхньої естетичної якості). Концептуальні доміанти Франкових казок, як й універсальні, так і унікальні, досліджувала А. Огар [5].

Метою статті є з'ясування особливостей формування національно-культурних цінностей в учнів початкової школи та ролі у цьому казок І. Франка.

Виклад основного матеріалу. Казка є невід'ємним елементом у вихованні дітей. Діти беруть з них багато корисних для себе знань: перші уявлення про час та простір, про зв'язки людини з природою, з предметним світом, з іншими людьми. Казки у доступній формі підносять дитині такі складні моральні категорії, як добро/зло, правда/кривда, чесність/підлість, хоробрість/боягузтво, тобто загальнолюдські й національно-культурні цінності. Зазначимо, що попри часову змінність цінностей, все ж аксіологічне ядро залишається більш-менш стабільним.

Дослідження підтверджують, що серед

духовних цінностей, які є типовими для української культури, перший щабель сьогодні посідає орієнтація на родину (11%), за ним слідує – залежність від громадської думки (10%). Інші цінності можна об'єднати у дві групи. Перша група (7%): 1) мобільність, прагнення до змін у пошуках кращого; 2) індивідуалізм і незалежність; 3) надія лише на свої сили; 4) оптимізм, надія на майбутнє. Друга група (6%): 1) ностальгія за минулим; 2) основне в житті – гарна робота; 3) відкритість, чесність, прямотинійність; 4) практичність, перевага матеріального над духовним. Отже, молодь, поперше, віддає перевагу традиційним національно-культурним цінностям (родина), а, по-друге, цінностям, характерним для тоталітарних суспільств – залежності від громадської думки. Проамериканські цінності займають третій (і подальші) щаблі: “індивідуалізм і незалежність” та “практичність, перевага матеріального над духовним”, що отримали по 6%. Зазначимо, що українці юного віку основною цінністю саме молоді вважають оптимізм (20 %) [11].

Типова національна цінність – орієнтація на родину. Її ословлено і в казках І. Франка: Їжачиха допомагає Їжаку перехитрити хвалькуватого Зайця. Переконалим сім'янином, що дуже любить своїх дружину і дітей, є головний герой Лис Микита. Його можна охарактеризувати як розсудливого, вигадливого, господарського, запасливого і, беззаперечно, хитрого.

Кожен народ великого значення надавав моральному окріпленню молоді, тому і в казках І. Франко апелює до категорій такого плану. Найуніверсальніше моральне протиставлення актуалізує концептуальна пара *добро – зло* [6, 178]. У кожного народу свій “набір” ознак, за якими певний факт кваліфікують як добрий чи злий. Передусім це зумовлено естетичними й утилітарними властивостями предметів, їх етичним і раціональним нормуванням. Значущість концептів *добро – зло* визначена специфікою самих понять, за якими стоять уявлення людини про універсальні еталони й норми. Опертя на казковий арсенал Каменяра дає змогу визначити, що позитивний член опозиції *добро – зло* реалізують такі компоненти, як справедливість, кмітливність, чесність, вірність, сміливість; тоді як негативний – кривда, дурість, підлість, зрада, боягузтво [5, 45].

Казки ілюструють виняткову пріоритетність для І. Франка правди: важливо донести до читача ідею правди (яка в автора охоплює чи не усї чесноти: істина, чесність, толерантність): “ніколи не здіймай на сміх бідного чоловіка, хоч би це був простий, неосвічений Їжак”. Письменник

**РОЛЬ КАЗОК ІВАНА ФРАНКА У ФОРМУВАННІ НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНИХ ЦІННОСТЕЙ
УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ**

Казка	Які якості виховує у дитини, а які засуджує
“Лисичка і журавель”	Доброта, порядність, товариськість, ширість, гостинність. Засуджується хитрість, підступність.
“Лис Микита”	Мудрість, спостережливість, чесність, сміливість. Засуджується гордість, брехливість, хитрість, нечесність, егоїстичність, лицемірність, хвалькуватість.
“Лисичка – кума”	Доброта, взаємодопомога, ширість у стосунках, дружелюбність, поступливість. Засуджується хитрість, лінь.

гостро відчуває кривду простого люду й намагається в казках чинити справедливо. Скажімо, традиційно осел не відзначається великим розумом, про що нагадує й І. Франко (*“Осел, дарма що його дурнем обзивають, умить придумав що робити”*), але він зумів обдурити пихатого Лева та ненажерливого Вовка. Опонентом правди є неправда/кривда. Прототипом кожного безталанного героя І. Франка є обездолений народ загалом і всякий покривджений зокрема, тому письменник сам відстоює справедливість і прагне навчити цього дітей [5, 46].

Ще одна цінність, яку пропагує письменник, – це оптимізм. Здавалося б, фаталістичні умови зустрічі Осла й Лева все ж не завершується смертю першого, пригода Зайця і Ведмеда, яка завершується гибеллю тирана. Ці казки написані з позиції людини, яка попри все має надію на краще, яка вірить у можливість впливу на перебіг свого життя, з позиції людини активної, відважної, а тому духовно вільної.

У своїх творах для найменших І. Франко схвалює кмітливість, винахідливість, дотепність, тобто надає перевагу розумовим здібностям над фізичними даними: повільний Рак “випереджає” прудку Лисичку, Їжак – Зайця. Розумним героям протиставлено дурних: Кабана, який за намовою Лиса розпоров собі груди; Вовка, якому забажалося війтом бути. Сфера інтелектуальної діяльності людини – одна з важливих ділянок дійсності. Безперечно: розум завжди поцінувався в українців, що й відображено в казках, особливо виразнено “розум делікатний”, тобто хитрість задля досягнення благої мети. Такий розум – необхідна умова щасливої долі [5, 46]. Чітке ословлення у казках інтелектуальної сфери, позитивне маркування саме мудрості виявляє уживання раціонального складника з емоційно-чуттєвим характером української душі, з її ліризмом і сентименталізмом.

Усі казки письменника надають малюку можливість вдатися до самоаналізу. Головний герой переживає ті ж емоції, що і малюк, долає ті

ж страхи та комплекси, знаходить виходи із проблемної ситуації. Отож дитина порівнює себе з персонажем, аналізує його поведінку і в результаті вчиться долати труднощі у реальному житті [10, 7].

Насамкінець зазначимо, які цінності пропагують програмові казки І. Франка.

Висновки. Отже, І. Франко прищеплює юним читачам високі й благородні духовні запиту, залучаючи дітей до сприйняття й осмислення фантастичних візій, дає їм багатий пізнавальний матеріал із життя природи й суспільства. Світ дитини особливий, і письменник, враховуючи своєрідність дитячого мислення, вміло вводить у свої казки педагогічні нюанси, концентрує увагу на питаннях етики, залучає дітей до відкриття світу, у доступній розважально-фантастичній формі допомагає їм зрозуміти життєві перипетії. Казки стають для маленького читача початковим орієнтиром логічного осмислення життя, вони виховують почуття гідності, любові до навкілля, гордості за свою землю, мову.

ЛІТЕРАТУРА

1. Літературне читання: укр. мова. для загальноосвіт. навч. закл. з навчанням укр. мовою: підруч. Для 3-го кл. загальноосвіт. навч. закл. / Віра Науменко. – К.: Генеза, 2014. – 176 с.
2. Літературне читання. Українська мова. 4 клас : підруч. для загальноосвіт. навч. закл. / Савченко О. Я. – К.: Видавничий дім “Освіта”, 2015. – 178 с.
3. Літературне читання. Навчальна програма для загальноосвітніх навчальних закладів 2–4 класи // Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-pochatkovoyi-shkoli>.
4. Міронова Н. Роль казки на особистість дитини / Міронова Н. // Дошкільне виховання. – 2007. – № 5. – С. 12–13.
5. Огар А. Концептосфера творів І. Франка для дітей (на матеріалі збірки казок “Коли ще звірі говорили”) / Анна Огар // Молодь і ринок. – 2017. – № 7. – С. 43 – 47.
6. Ohar A. Ukrainian concept sphere: the

appearangce aspect / Anna Ohar // Рідне слово в етнокультурному вимірі: Збірник наукових праць. – Дрогобич: Посвіт, 2017. – С. 176 – 184.

7. Романюк Н. Й. Загальнолюдські і національні духовні цінності – серцевина освіти і виховання / Н. Й. Романюк // Вісник ДААУ Медико-біологічні та духовно-психологічні аспекти аварії на ЧАЕС. – 2001. – № 1. – С. 343 – 348.

8. Сабат Г. Франко і дитяча література: проблеми функціонування та рецепції казок про тварин / Галина Сабат // Рідне слово в етнокультурному вимірі [Текст]: зб. наук. праць / Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка. – Дрогобич: Посвіт, 2013. – С. 393 – 404.

9. Сухомлинський В.О. Вибрані твори. – К.: Радянська школа, 1980. – 653 с.

10. Фесюкова Л.Б. Воспитание сказкой: Для работы с детьми дошкольного возраста – М.: ООО “Фирма “Издательство АСТ”; Харьков: Фолио, 2000. – С. 3 – 9.

11. Юзва Л. Національно-культурні цінності: варіації в межах поколінь / Людмила Юзва. Взято з <http://www.academia.edu/>

REFERENCES

1. Naumenk, V. (2014). *Literaturne chytannya: ukr. mova. dlya zahalnoosvit. navch. zakl. z navchannyam ukr. movoyu: pidruch. dlya 3-ho kl. zahalnoosvit. navch. zakl.* [Literary reading: ukr. language. for general education. For 3rd class general education]. Kyiv: Genesis, 176 p. [in Ukrainian].

2. Savchenko, O. Ya. (2015). *Literaturne chytannya. Ukrayinska mova. 4 klas: pidruch. dlya zahalnoosvit. navch. zakl.* [Literary reading. Ukrainian language. Grade 4]. Kyiv: Publishing House “Education”, 178 p. [in Ukrainian].

3. *Literaturne chytannya. Navchalna prohrama dlya zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladiv 2–4 klasy* [Literary reading. Educational program for general educational institutions of 2-4 classes]. Retrieved from: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-pochatkovoyi-shkoli> [in Ukrainian].

4. Mironova, N. (2007). Rol kazky na osobystist dytyny [The role of a fairy tale on the personality of a child]. *Preschool education*, no. 5, pp. 12–13. [in Ukrainian].

5. Ohar, A. (2017). Kontseptosfera tvoriv I. Franka dlya ditey (na materialy zbirkky kazok “Koly shche zviri hovoryly”) [Conceptosphere works I. Franka for children (on the material collection of fairy tales “When the animals were talking”)]. *Youth & market*, no. 7, pp. 43 – 47. [in Ukrainian].

6. Ohar, A. (2017). Ukrainian concept sphere: the appearangce aspect. *Native word in the ethno-cultural dimension: Collection of scientific works*. Drohobych: Posvit, pp. 176 – 184. [in English].

7. Romanyuk, N. Y. (2001). Zahalnolyudski i natsionalni dukhovni tsinnosti – sertsevyna osvity i vykhovannya [General human and national spiritual values – the core of education and upbringing]. *Bulletin of the Academy of Medical Sciences of Ukraine. Medical and biological and spiritual and psychological aspects of the Chernobyl accident*, no. 1, pp. 343 – 348. [in Ukrainian].

8. Sabat, H. (2013). Franko i dytyacha literatura: problemy funktsionuvannya ta retseptsiyi kazok pro tvaryn [Franko and children’s literature: problems of the functioning and reception of fairy tales about animals]. *Native word in the ethno-cultural dimension: Collection of scientific works*. Drohobych: Posvit, pp. 393 – 404. [in Ukrainian].

9. Sokhomlynsky, V. O. (1980). *Vybrani tvory* [Selected Works]. Kyiv: Soviet school, 653 p. [in Ukrainian].

10. Fesyukova, L. B. (2000). *Vospytanye skazkoy: Dlya raboty s detmy doshkolnoho vozrasta* [Education by a fairy tale: For working with children of preschool age]. Moscow: LLC “Firm” Izdatelstvo AST”; Kharkiv: Folio, pp. 3–9. [in Russian].

11. Yuzva, L. (2013). *Natsionalno-kulturni tsinnosti: variatsiyyi v mezhakh pokolin* [National-cultural values: variations within generations]. Retrieved from: <http://www.academia.edu/> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 27.08.2018

“Тисячі речей забудете, а тих хвилин, коли люба мама чи бабуся розповідала казку, не забудете до віку”.

“Вчитися, діти мої любі, треба далі і далі, раз у раз, весь вік”.

Іван Франко

видатний український письменник, поет

